

MEMARLIQ ƏBƏDİ SƏSLƏNƏN MUSİQİDİR

ELMI, ANALITİK - İNFORMASIYA JURNALI

MEMAR

AZƏRBAYCAN MEMARLAR İTTİFAQI - СОЮЗ АРХИТЕКТОРОВ АЗЕРБАЙДЖАНА

8-9

**PREZİDENT İLHAM ƏLİYEV VƏ
BİRİNCİ XANIM MƏHRİBAN ƏLİYEVƏ
MƏDƏNİYYƏT VƏ İNCASƏNƏT XADİMLƏRİNİN
BİR QRUPU İLƏ GÖRÜŞÜBLƏR**

ПРЕЗИДЕНТ ИЛЬХАМ АЛИЕВ И ПЕРВАЯ ЛЕДИ МЕХРИБАН АЛИЕВА
ВСТРЕТИЛИСЬ С ГРУППОЙ ДЕЯТЕЛЕЙ КУЛЬТУРЫ И ИСКУССТВА

ISSN 2313-674X

9 772313 674001

1953–1962-ci illərdə mənzil-kommunal tikintisi və təmiri

Tarixi-sosiooji aspekt

GİRİŞ

XX əsrin ortalarında *Kommunal təsərrüfatı nazirliyi* (bundan sonra KTN) o zaman Azərbaycanda gedən geniş miqyaslı inşaat işlərində iştirak etmiş, tabeliyində olan inzibati binaları, kommunal obyektləri tikmiş, öz sistemində çalışan işçilərin bir çoxunu mənzillərlə təmin etmişdir. Bu işlər Sovet iqtisadi sisteminin əsasını təşkil edən planlar üzrə icra edilmiş və buna böyük məbləğdə vəsait ayrılmışdır. Görülmüş işlərin nəticəsində Azərbaycanın şəhər və qəsəbələrində çoxlu sayıda yaşayış binaları ucaldılmış, əhalinin mənzil problemləri əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşdırılmışdır. Eyni zamanda, KTN-ə aid olan tikinti-təmir idarələri bir çox rayonlarda müxtəlif təyinatlı inzibati evləri, o cümlədən yerli İcraiyyə Komitələrinin (zamanımızda İcra Hakimiyyətləridir) binalarını da inşa edirdilər. Tikilmiş obyektlərin bəziləri memarlıq baxımından əhəmiyyətli olmuşdur və günümüzdə onlar respublikanın ən yaraşıqlı binalarının siyahısındadırlar. Eyni zamanda, KTN keçmişdə tikilmiş binaların tikinti-təmir işləri ilə də məşğul olmuş, Azərbaycanın yaşayış və inzibati fondunun qorunub saxlanması təmin etmişdir.

TƏDQİQATDA İSTİFADƏ EDİLƏN MATERIALLAR VƏ METODLAR

Məqalə Azərbaycan Respublikası Dövlət Arxivisi (ARDA) və Azərbaycan Respublikası Prezidenti İşlər İdarəsinin Siyasi Sənədlər Arxivində (ARPIİSSA) saxlanan sənədlər əsasında yazılb. Eyni zamanda elmi ədəbiyyatdan və dövri mətbuatdan da istifadə edilib. Təsviri və analitik tarixi-sosiooji metodlardan istifadə olunub. Tədqiqatın yeniliyi onun ilk dəfə aparılmışındadır.

YAŞAYIŞ VƏ İNZİBATİ BİNALARIN TIKINTİSİ

1. Tikintinin təşkili və aparılması. 1953–1958-cu illər ərzində KTN respublikanın müxtəlif şəhərlərində çoxlu sayıda yaşayış binalarının layihələrini təsdiq etmiş və tikinti işlərini aparmuşdır. O zaman binalar əsasən Sovet dövrünün keçmiş illərinin monumental memarlıq üslubunda tikildi. Bu binaların xarici görkəmində müəyyən qədər bəzək elementlərindən də istifadə edildi, mənzillərdə otaqlar isə nisbətən geniş və hündür idi [4, s. 227]. Ancaq onlar baha başa

AYDIN ƏLİZADƏ,

AMEA Fəlsəfə institutu

Sosiologiya şöbəsinin əməkdaşı,
fəlsəfə üzrə elmlər doktoru, dosent

gəldiyindən çoxlu sayıda tikilmirdi və bu səbəbdən respublikada mənzil problemi həll edilmirdi.

Həmin illər ərzində Bakının mərkəzində də memarlıq baxımından zəngin olan bir neçə bina tikilmişdir. Bu cür binaların tikintisinə daha çox vəsait buraxılırdı və iş prosesinə ciddi nəzarət edilirdi. Bunun üçün KTN həmin binaların memarı, baş mülhəndisi və başqa məsul şəxslərdən ibarət *müəllif nəzarəti* heyəti ni təyin edirdi. Bu heyət tikinti zamanı daimi olaraq görülen işlərin layihəyə uyğunluğunu yoxlayırdı. Məsələn, 1954-cü ildə Kommunal Təsərrüfatı naziri *Abutalib Abdullayevin* əmri ilə memar M.Ə.Useynov *Hüsiy Hacıyev* 42 tünvanunda yerləşən binanın müəllif nəzarəti heyətinə başçılıq etmişdir [13, s. 176]. 1956-ci ildə tikintisi başa çatmış həmin binada KTN-in bir çox işçisine mənzil verilmişdir.

Həmin dövrədə həm də bünövrəsi və aparıcı konstruksiyalar möhkəm olan köhnə binaların üstüne əlavə mərtəbələr də tikirdilər. Öncə mütəxəssislər yoxlayıb onların tikilməsinin mümkünüyү haqqında qərar verirdilər. KTN tərəfindən mərtəbələri əlavə edilmiş evlərin nüümənəsi kimi Neftçilər (o zaman Stalin) prospekti 121 №-li binanı göstərmək olar. Həmin 3 mərtəbəli bina 1897-ci ildə tikilmişdir, 4-cü mərtəbənin tikintisi isə 1957-1958-ci illərdə aparılmışdır [12, s. 20]. Müstəqillik dövründə həmin bina əsaslı təmir edilmişdir.

Həmin əlavə edilmiş mərtəbədə KTN sistemində işləyən üç idarənin rəisləri mənzil almışdı [12, s. 20]. Buna səbəb kimi onların ailə üzvlərinin çoxluğu və ev şəraitinin ağır olması göstərilmişdir. Ancaq Bakının ən görkəmli yerlərində yalnız müdirlərin ev alması onu göstərir ki, o zamankı Sovet rejimi şəraitində də, hamının bərabərliyi iddia edilsə belə, ictimai təbəqələşmə olmuş, vəzifəlilərin daha çox imtiyazları olmuşdur. Çünkü çoxlu insanın mənzil şəraitini ağır olduğu halda həmin binada yalnız rəisler mənzil almışlar. Bununla belə, qeyd etmək lazımdır ki, nazirlik sistemində çalışan aşağı təbəqəli işçilərin də bir çoxu o zaman şəhərin kənarlarında pulsuz mənzillər ala bilmiş və bu proses gələcək illərdə də davam etdirilmişdir.

Şəkil 1. Bakı, Hüsus Hacıyev küçəsi, 42

Şəkil 2. Bakı, Neftçilər prospekti, 121

1959-cu ildən başlayaraq Azərbaycanda vətəndaşların mənzillərlə təmin edilməsi istiqamətində böyük miqyaslı layihələr həyata keçirilmişdir. Bu da ümumittifaq prosesinin tərkib hissəsi idi [2, s. 42-58]. O zaman şəhər və qəsəbələrdə nisbətən ucuz başa gələn çoxlu sayda "xruşovka" adlanan 4-6 mərtəbəli binalar tikilirdi. Bu binaların mənzil quruluşu rahatlıq baxımından elə də əlverişli olmasa və memarlıq baxımından görkəmi sadə və bəzəksiz olsa da, onlar ölkədə mənzil probleminin həllində əhəmiyyətli rol oynamışdır. Bu səbəbdən yeni tipli binaların tikintisində memarların fəaliyyəti arxada qalmış, önə isə ümumi plan üzrə tikinti aparan inşaatçıların rolu artmışdır [5]. KTN də bu ümumittifaq layihəsində iştirak etmiş, yeni layihələr əsasında respublikanın müxtəlif şəhərlərində inşaat işləri aparmış və mənzil ehtiyacı olan öz işçilərinin böyük bir qismini ödənişsiz mənzillərlə təmin edə bilmişdir.

Cədvəl 1. KTN tərəfindən istismara verilən yaşayış sahəsinin illər üzrə ümumi göstəriciləri [7, s. 338]:

İllər	Sahə m ²	İllər	Sahə m ²
1950	865	1956	4255
1951	1480	1957	3000
1952	441	1958	10103
1953	2120	1959	4660
1955	978	1960	12836

Göründüyü kimi, tikinti işlərinin gedişi və surəti illər üzrə fərqlənirdi, bəzən planlar yerinə yetirilmişdir, bəzən isə obyektiv və subyektiv səbəblər üzündən geriləmələr olurdu. Məsələn, 1956-ci ildə nazirlilik 4473 m² həcmində yaşayış sahəsi təhlil verməli idi, ancaq 10 ay ərzində yalnız 2343 m² (52%) vera bilmişdir [11, s. 2]. Bu məsələ KTN-in Kollegiyasında müzakirə edilmiş, vəziyyətin düzəldilməsi üçün ciddi tədbirlər görülmüş və ilin axırı üçün 4255 m² yaşayış sahəsi istismara verilmişdir. Ancaq görülən tədbirlərə baxmayaraq, 1

yanvar 1960-ci ilə qədər tikintisi yarımcıq qalan binaların sayı çox olmuş və nazir onların siyahuya alınması üçün xüsuslu qərar vermişdir [15, s. 312].

1960-1962-ci illər ərzində isə tikinti işləri daha da səmərəli aparılmış və yaxşı nəticələr əldə edilmişdir. O zaman tamamlanmış binaların sayı 184, istismara verilən ümumi yaşayış sahəsi isə 42052 m²-ə bərabər olmuşdur [28, s. 351]. Təkcə 1962-ci ildə ümumi sahəsi 14500 m² olan 60 bina tikilmişdir. Bunun nəticəsində çoxlu sayda ailələr pulsuz mənzillərlə təmin olunmuşdur. Bu da o zaman sosial problemlərin həll olunması yolunda ən uğurlu addımlardan biri idi.

Yeni sadə binaların bir nümunəsi kimi Bakının Y.İbrahimli (o zaman Çiçerin) küçəsi ev 7 ünvanında yerləşən altı mərtəbəli iki bloklu binanı göstərmək olar. Onun 1452670 manatlıq layihəsi 1956-ci ildə "Azərdövlətlayihə" institutu tərəfindən hazırlanmışdır [18, s. 32]. 1960-ci ildə layihədə dəyişikliklər edilmiş, görülecek işlərin həcmi artırılmış, ümumi dəyər 1 662 200 manat civarında təyin edilmişdir [16, s. 360]. Bina-nın tikintisi isə 1962-ci ildə tamamlanmışdır.

Həmin binada KTN sistemində çalışan 12 nəfər işçi mənzil almış idи və onların kimlərdən ibarət olması təyin edilməli idi. Bu məsələyə nazirliyin 29 dekabr 1962-ci il tarixli Kollegiyasında baxılmışdır [25, s. 271-273]. Toplantıda çıxış edənlər qeyd etmişdirlər ki, evlər bölgünərən yaşayış sahəsinə həddindən artıq ehtiyacı olan, işdə özlərini müsbət cəhətdən göstərən işçilərin ərizəsini xüsuslu ilə nəzərə almaq lazımdır. Kollegianın qərarı ilə, həmkarlar ittifaqının nümayəndələri yaşayış sahəsinə ehtiyacı olan işçilərin yaşayış şəraitini yerində yoxlamalı, sənədləşdirməli və növbəti Kollegiya toplantısına təqdim etməli idi. Həmin yoxlanmanın nəticələri 10 yanvar 1963-cü il tarixli Kollegiya toplantısına çıxarılmış və nazirliyin sistemində işləyən bir neçə işçiyə mənzillərin verilməsi haqqında qərar qəbul edilmişdir [26, s. 57-59].

KTN tərəfindən tikilmiş daha bir bina Azadlıq (o zaman Lenin) prospekti ev № 114 ünvanında yerləşmişdir. Kollegianın 30 yanvar 1963-cü il tarixli qərarı ilə orada nazirliyin sistemində işləyən daha yeddi iş-

Şəkil 3. Bakı, Yusif İbrahimli küçəsi, ev 7

çisi pulsuz mənzil ala bilmüşdür [26, s. 151-152]. Onların bundan qabaq yaşadıqları mənzilləri isə nazirliyin mənzilə ehtiyacı olan başqa işçilərinə verilmişdir. Həmin işçilərin mənzil şəraitinin yoxlanması yuxarıda göstərilən qayda ilə həyata keçirilmişdir. Beləliklə, nazirliyin daha bir neçə nəfər işçisi mənzil ala bilmüşdir.

Eyni zamanda, KTN sistemində işləyənlərin bir qismi öz mənzil problemlərini həll edə bilsə də, hamının ehtiyaclarını ödəmək mümkün olmamışdır. Bunun da səbəbi nazirlik üçün ayrılan mənzil sayının məhdud olması idi. Buna görə bu mənzillərin alınması uğrunda güclü rəqabət gedirdi və narazılıqlar olurdu. Bəzi hallarda narazı qalanlar yuxarı təşkilatlara şikayət məktubları yazırdılar. Hətta bu narazılığı nazirə qarşı istifadə edənlər də olmuş, onun aleyhinə respublika rəhbərliyinə imzasız məktublar da yazılmışdır. Ancaq həmin məktublarda göstərilən məlumatlar öz ekşini tapmanış iftira xarakterli olmuşdur. Bununla belə respublika rəhbərliyinə türvanlandırılan başqa məktubların məzmunu təsdiq edilmişdir. Onlardan birinə görə yeni tikilən binalarda mənzil alan nazirliyin bir neçə idarə rəisi köhnə mənzillərini təhvil verməmiş və daha geniş sahə almaq üçün ailə üzvlərinin sayınu çox göstərmüşdür. Prokurorluq tərəfindən yoxlama aparılan zaman məktubda göstərilən qanun pozuntusu aşkar edilmiş və həmin şəxslər tutduqları vəzifələrindən azad edilib məsuliyyətə cəlb edilmişdirlər. Bundan sonra 20 avqust 1960-ci il tarixli Azərbaycan SSR KP MK bürosunun qərarı ilə KTN-də mənzillərin verilməsi ilə bağlı yoxlamalar aparılmış və nazir A. Abdullayevə tapşırılmışdır ki, bu sahəyə nəzarəti gücləndirsin [10, s. 11].

Beləliklə, mənzillərin alınması prosesində saxtakarlıq və dələduzluq halları da olmuşdur. Ancaq inşaat işlərinin miqyası, bir çox KTN işçilərinin mənzillərlə təmin olunması onu deməyə əsas verir ki, yuxarıda göstərilən nöqsanların olduğunu baxmayaraq bu sahədə işlər ümumilikdə uğurlu aparılmışdır.

2. "Xalq tikintisi". 1958-ci ildə KTN-in *təmir-mexaniki zavodunun* mənzil şəraiti ağır olan fəhlə və qulluqçuları "xalq tikintisi" yolu ilə həmin zavodun binasını tikmək təklifini irəli stirmişdilər. Bu cür tikintilər o zaman Sovet İttifaqında aparılmışdır [3, s. 200]. Onun şərtlərinə görə, ev almaq istəyən müəssisə işçiləri işdən kənar vaxtlarda, bayram və istirahət günlərində gələcəkdə alındıqları evin tikintisində iştirak etməli idilər. Beləliklə, həmin bina tam ya da qismən gələcək sakinlərin əməyi hesabına tikilirdi. Nazir A. Abdullayev zavod işçilərinin təşəbbüsünü müsbət qarşılımış və həmin ilin 9 dekabr tarixində KTN həmkarlar ittifaqının nümayəndləri ilə birlikdə Kollegiya toplantısı keçmişdir [19, s. 139-143]. Nazirin sədrlik etdiyi həmin toplantıda Zahid Xəlilov (o zaman 7-ci Dağlıq) küçəsi 576 №-li məhəlləsi ev "L" türvanında yerləşən binanın tikintisine başlamaq qərarı verilmişdir. Həmin toplantıda zavodun həmkarlar ittifaqları tərəfindən təqdim edilmiş gələcək sakinlərin siyahısı da təsdiq edilmişdir. Onların hamısı ümumi rəhbərlik altında layihəyə və inşaat qaydalarına uyğun olaraq öz hüvvələri ilə bu binanı tikməli idilər, ən azı 300 saat tikintidə işləməli idilər.

Kollegiyada təsdiq edilən sənədə görə 58 nəfər işçi ailələri ilə birləikdə (ümumi say 89 nəfər) bu binada mənzil almmalı idi, onların eksəriyyəti təmir-mexaniki zavodun işçiləri olmuşdur. Bir neçə nəfər isə nazirlik sisteminə işləyən digər idarə və müəssisələrdən idilər.

Ancaq nazirliyin 19 dekabr 1961-ci il tarixli Kollegiyasının qərarı ilə bu siyahı bir qədər dəyişdirilmişdir [19, s. 66-67]. Çünkü önceki siyahıda olan bir neçə nəfər öz mənzillərindən hansısa səbəblər üçünsə imtina etmiş, daha bir neçəsi isə tikinti işlərində iştirak etmədiklərinə görə siyahıdan çıxarılmışdır. Onların əvəzinə siyahuya başqa adamlar daxil edilmişdir.

Layihəyə görə mənzillər 1 və 2 və 3 otaqlı olmuşdur. Bir otaqlı mənzillərin yaşayış sahəsi $16-18 \text{ m}^2$, iki otaqlıların $27-28 \text{ m}^2$, üç otaqlıların isə 47 m^2 idi. Ancaq 3 otaqlı mənzillərin çoxu 2 ailə arasında paylaşdırılmışdır. Ailə tərkibi az olanları həmin mənzillərin bir otağında, çox olanları isə 2 otağında yerləşdirildilər. Beləliklə, təmir-mexaniki zavodun 17 cilingəri, 6 mühəndisi, 4 sürücüsü, 3 elektromontyoru, 3 mühəsibi, 4 xarratı, 1 qaynaqcısı, 1 elektromexaniki, 1 makinaçı-katibi, eləcə də rəhbərlik və başqa peşə sahibləri bu binada mənzil almışdır. Mənzil alanların milli tərkibinə gəldikdə isə, onların 28 nəfəri azərbaycanlı, 13-ü rus, 9-ü erməni, 5-i yəhudi, 2-si ukraynalı, 1-i gürcü idi.

"Xalq tikintisi" təsvili ilə tikilən həmin bina 1962-ci ildə istismara verilmiş, ancaq onun su kəməri, kanalizasiya və isitmə sistemlərində bəzi qüsurlar aşkar edilmişdir. Ona görə tikinti rəhbərlərinə tapşırılmışdır ki, onlar 5 günün ərzində təcili olaraq qüsurları aradan qaldırsan, ələmədikləri təqdirdə işdən qovulacaqdırlar [27, s. 218].

Mənzil sakinlərinin tikintidə iştirak etməsinə baxmayaraq, işlərin böyük qismini *inxşat briqadaları* yerinə yetirmiş və gördüyü işlərin həcmində görə əmək haqqı almışdır. Məsələn, 1960-ci ilin dekabrında ti-

kintidə 35 nəfərdən ibarət inşaat briqadası işləmişdir [6, s. 96]. Onlar usta və ixtisası olmayan fəhlələrdən ibarət olmuşlar. Ustalar bənnə, suvaqqı, dülger, krançı, mororist, şüişəçi, rəngsazlar idi. Bundan başqa, tikintidə asfalt işlərini görən fəhlələr də olmuşdur.

Usta və fəhlələrin milli tərkibinə gəldikdə isə 3 bənnadan ikisi, 6 suvaqqıdan ikisi, eləcə də 1 krançı, 1 şüişəçi azərbaycanlı olmuşdur. 6 dülgerin və 2 rəngsazın arasında isə azərbaycanlı olmamışdır. Beləliklə tikintidə işləyən 19 ustadan yalnız altısı azərbaycanlı idi. 9 nəfər ixtisası olmayan fəhlələrin isə hamısı azərbaycanlı idi. Bundan başqa yiiksək ixtisas tələb etməyən asfalt salma işinə cəlb olunan altı nəfərin də hamısı azərbaycanlı idi. Başqa millətlərdən olan inşaatçılar isəancaq ustalardan ibarət idilər, aralarında ixtisası olmayan fəhlə yox idi. Milliyəti erməni olan ustaların sayı doqquz (1 bənnə, 3 suvaqqı, 5 dülger), rusların isə dörd (1 suvaqqı, 1 dülger, 2 rəngsaz) idi. Beləliklə, bu rəqəmlər onu göstərir ki, 1960-ci illərin əvvəllərində KTN sisteminin tikintilərində azərbaycanlılar daha çox ixtisas tələb etməyən işlərə qatılırlırdı. İxtisası olan ustaların arasında onların sayı başqa millətlərin nümayəndələrinə nisbətən az idi. Bundan başqa, tikintidə işləyənlərin 33 nəfəri kişi, ikisi isə qadın olmuşdur. Həmin fəhləlik edən qadınlar azərbaycanlı idi.

Həmçinin qeyd etmək lazımdır ki, tikinti briqadalarına yerində rəhbərlik edən iş icraçıları və onbaşılardan əsasən azərbaycanlılar idi [6, s. 120]. Bu da o vaxtın ümumi qaydasına uyğun idi. Belə ki, azərbaycanlılar rəhbər işçilərin arasında çoxluğu təşkil etsələr də, onların əksəriyyəti ixtisas tələb etməyən fəhlə işlərini götürdü. Ali və orta təhsilli müütəxəssislərin, mühəndislərin, mühəsiblərin eləcə də ustaların çoxu isə başqa millətlərin nümayəndələri idilər.

3. İnzibati binaların tikintisi. Nazirliyin nəzdində olan inşaat idarələri həm də bəzi inzibati obyektlərin tikintisini də aparırdılar. 1962-ci ilə qədər bir çox şəhər və rayonlarda həmin obyektlər üzrə işlər başa çatmış və onlar istismara verilmişdir. Onların arasında Zərdabın, Ağstafanın, Masallının rayon İcraiyyə Komitələrinin binaları olmuşdur.

İnzibati binaların en böyüyü və əzəmətlisi isə Gəncədə tikilmişdir. Onun 14 milyon 940 min manatlıq layihəsi 1954-cü ildə KTN tərəfindən təsdiq edilmişdir [8, s. 137]. Tikinti bir neçə il davam etmişdir və 1961-ci ildə tamamlanmışdır. Bu obyektin tikilməsinə xüsusi diqqət yetirilmiş və qaydalara uyğun aparılması üçün 1960-ci ildə nazir A.M.Abdullayev tərəfindən binanın memarı və layihənin baş mühəndisi daxil olmaqla *müəllif nəzarəti heyəti* təyin olunmuşdur [15, s. 214]. Bu heyət ayda bir neçə dəfə binanın tikintisinin gedişini yoxlayırdı. Günüümüzdə həmin binada Gəncə şəhər icra hakimiyyəti yerləşir.

Bundan başqa, Beyləqan, Şabran, Ağcabədi, Goranboy, Lerik, Lənkəran, Şəki, Saatlı, Qazax Rayon İcraiyyə Komitələri binalarının layihələri hazırlanmış və nazir tərəfindən təsdiq edilmişdir.

4. Tikinti zamanı yaranan problemlər və onların həlli. Binaları vaxtında istismara verə bilməyən idarələrin

Şəkil 4. Gəncə şəhər İcra Hakimiyyətinin binası, 1961

məsələsi KTN-in Kollegiyalarına çoxarılırdı, orada həmin idarələrin müdirləri tikintidə yaranan problemlərin səbəbləri haqqında hesabat verirdilər. Bundan sonra onlar barəsində ümumi qərar qəbul edildi. Məsələn, 29 fevral 1960-ci il tarixli Kollegiya toplantısında bir neçə rayonların tikinti idarələrinin hesabatları dinlənilmişdir [21, s. 150-153]. Bəzi müdirlər tikinti işlərinin ləngiməsini tikinti materiallarının vaxtında çatdırılmaması ilə izah edirdilər. Bəziləri isə işi düzgün təşkil edə bilməmişdirlər. Kollegiyanın qərarı ilə bütün idarələrə işlərin bitirilməsi üçün konkret vaxt qoyulmuş və xəbərdarlıq edilmişdi ki, yənə ləngimələr olsa, onlara qarşı tədbirlər görülecektər. İdara reislərinin birinə isə Kollegiyanın qərarı ilə töhmət verilmişdi. Texniki təminat şöbəsinə isə təpsirilmişdi ki, tikinti materiallarını əldə edib obyektlərə çatdırılmasını təmin etsin.

Təyin edilmiş vaxt ərzində tikinti işlərini bitirməyən idarələr barəsində tədbirlər görültürdü, onların rəhbərliyi işdən azad edilirdi. Cinayət tərkibli əməl törətdikləri təqdirdə isə onların işləri prokurorluq orqanlarına ötürüldürdü. Bununla belə, bəzən obyektiv və subyektiv səbəblər üzündən hətta ən sərt tədbirlər görünləndən sonra da işləri nizama salmaq olmurdu, obyektlər vaxtında istismara verilmirdi.

Bəzi hallarda rayonlarda tikinti işlərini aparan müəssisələr işə məsuliyyətsiz yanaşdıqlarına görə binalar keyfiyyətsiz tikilirdi. Bu kimi hallardan bir neçəsi KTN-in təşkil etdiyi yoxlamalar zamanı aşkar edilmişdi. Yoxlamanın yekun aktında göstərilmişdi ki, bəzi binaların pəncərə və qapıları, eləcə də otaqların künləri və hətta xarici divarları şaquli vəziyyətdə hörülülməmiş, dülger-xarrat, boyalar və suvaqqı işləri texniki standartlar əsasında aparılmamışdır. Elə binalar da olmuşdur ki, onların eyvanları tikilməmiş, tüstü bacaları hörülməmiş, hətta bir yerdə özüllərənən məhlulu ilə hörülmüşdür. Bundan başqa, bəzi tikinti yerlərində texniki və material hesabatları aparılmırı, fəhlələrə qabaqcadan iş tapşırığı və rəqəpləri verilməmiş, onların maşaları gecikdirilmiş, tikinti materialları isə anbarlardan onlara məsul olan şəxslərdən başqa digər adamların adına da verilmişdir. Bu yoxlamanın nəticələrinə görə tikinti işlərinin keyfiyyətini artırmaq və məsuliyyətsizliyi aradan qaldırmaq üçün nazir xüsusi əmr imzalayıb tikinti idarələrinə çatdırılmışdı [15, s. 157-160].

Daha bir problem tikinti materiallarının səmərəsiz istifadəsi üzündən yaranırdı. Məsələn, aşkar edilmişdi ki, divar hörgüsü və suvaq işlərində sement həddən artıq çox sərf olunurdu. Buna görə də sementə nəzarətin güclənməsi və onun ciddi sənədləşməsinin aparılması haqqında nazir xüsusi əmr vermişdi [17, s. 71].

BİNALARIN ƏSASLI TƏMİRİ

1. Təmir işlərinin təşkili və aparılması. Yeni binaların tikilməsi ilə bərabər KTN-in təmir-tikinti idarəəri keçmişdə tikilmiş evlərin və başqa obyektlərin əsaslı təmiri ilə də məşğul olmuşdular. Məsələ burasındadır ki, vaxt keçdikcə istismarda olan evlər və kommunal obyektlər köhnəlir və yaritmaz hala düşür. Məsələn, binaların su və kanalizasiya boruları çürüyür, xarici görkəmi korlanır, dam örtükləri yararsız hala gelir. Buna görə müəyyən vaxtdan sonra həmin binaların və kommunal obyektlərin təmirə ehtiyacı yaranır. Bu məqsədlər üçün Sovet dövründə ayrıca vəsait ayrıldı, plan üzrə işlər tərtib olunurdu, təmirçilər tikinti materialları və texnika ilə təchiz edildi. Təmirə ehtiyacı olan binaların siyahısını rayon İcraiyyə Komitələrinin səlahiyyətli nümayəndələri tərtib edirdilər. Bundan sonra layihələr hazırlanıb nazir tərəfindən təsdiq edildi və təmir-tikinti idarəələri ilə işlərin görülməsi haqqında müqavilə bağlanırdı.

Əsaslı təmir işlərinin gedisi müxtəlif səbəblər üzündən yeni binaların tikintisindən geri qalırdı. 20 iyun 1957-ci il tarixində Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti "Dövlət fondunun qorunması və istismarının yaxşılaşdırılması haqqında" adlı 328 №-li qərar qəbul etmişdir [14, s. 145-146]. Orada qeyd olunmuşdur ki, respublika nazirlilikləri və İcraiyyə Komitələri dövlət fondunun qorunmasını lazımi səviyyədə təmin etmirlər, binaların düzgün istismar edilməsi üçün tədbirləri vaxtında həyata keçirmirlər. Buna görə də binalar vaxtından əvvəl sıradan çıxır, qəza halları çoxalır. Belə ki, 2 100 000 m² yaşayış sahəsindən 53200 m² qəza vəziyyətində olmışdır, 406 bina isə tacili olaraq təmir edilməli idi. Bir çox evlərə su çəkilməmiş, hamamxanalar evlərin yalnız 13%-də, isitmə şəbəkəsi isə 10%-də quraşdırılmışdır. Yalnız Bakı şəhəri qismən qazlaşdırılmış (Azərbaycanın digər şəhərlərinin qazlaşdırılması üzrə işlərə 1959-cu ildən sonra başlanılmışdır [1, s. 126]), respublikanın digər böyük şəhərlərində isə kanalizasiya olmayışdır.

Daha sonra həmin qərarda qeyd olunmuşdur ki, yaşayış fondunun təmirinə ayrılan vəsait kəsirlə xərclənir. Son 10 ilin ərzində təkcə Bakıda kəsir 44 milyon manata bərabər olub. Bir çox hallarda təmir həddən artıq uzadılır və görülən işlərin keyfiyyəti aşağı olur. Həmçinin bir çox təmir-tikinti idarəələrində işçilərin peşə təhsili olmadığına görə təmir işlərinin texniki şərtləri pozulur. Buna görə eyni işləri bir neçə dəfə görmək məcburiyyəti yaranır və nəticədə təmirin qiyməti artır.

Nazirlər Sovetinin bu sənədini müzakirə etmiş KTN-in Kollegiya toplantısının qərarı ilə rayon kommunal və mənzil idarəələri binaların təmiri üzrə 1957-ci

ildə planlar tərtib edib, onları yerli İcraiyyə Komitələrinin təsdiqinə verməli idilər; 1960-ci ilə qədər isə təmir işləri yekurlaşmalı idi. Həmçinin onlar işlərin keyfiyyətli görülməsinə nəzarət etməli və uezadılmasına yol verməməli idilər. Bundan başqa, təmir olunan evlərin sakinləri də işlərin tamamlanmasını təsdiq etməli və onların şikayətləri nəzərə alınmalıdır. Eyni zamanda qeyd edilmişdir ki, həmin idarəələr həyətlərin və blokların təmiz saxlanması da təmin etməli, onların yaxınlığında *yaşlılıq sahələri yaratmalı*, çoxlu sayıda ağaclar ekib onlara xidmət göstərməli idilər.

Ön əhəmiyyətli layihələrdən biri *məktəblərda və uşaqlaşdırıcı işlərlə* təmir işlərinin aparılması olmuşdur. Bu barədə Nazirlər Soveti 1962-ci ildə qərar qəbul etmiş, Maarif nazirliyi isə işlərin görülməsi üçün 300 000 manat vəsait ayırmışdır. Təmir işləri KTN tərəfindən icra edilmiş, layihəsi isə onun nəzdində olan "Azərkommunallayihə" institutu tərəfindən hazırlanmışdır [24, s. 223-224]. İşlər tədris ilinin başlamasına (1 sentyabr) qədər tamamlanmışdır.

2. Təmir işlərinin gedisində yaranan problemlər və onların həlli. Qərarların qəbul olunmasına baxmayaraq, əsaslı təmir işlərinin gedisində çoxlu problemlər yaranırdı, planlar yerinə yetirilmirdi. Məsələn, 1959-cu ilin 7 ayının göstəricilərinə görə bir çox şəhərlər təyin edilmiş planın cəmi 20-40%-ni yerinə yetirmişdilər. Buna görə nazir tərəfindən həmin şəhərlərin Kommunal Təsərrüfatı idarəələrinin müdirlərinə ciddi xəbərdarlıq edilmiş və onlara tacili olaraq vəziyyəti düzəltmək əmri verilmişdir [20, s. 147-148]. Buna baxmayaraq, yalnız 1960-ci ildə plan üzrə işlər yerinə yetirilmişdir [22, s. 86].

Məhz bu səbəblər tiziində Nazirlər Sovetinin "1961-ci ildə Azərbaycanda yaşayış binalarının əsaslı təmiri üzrə planlarının yerinə yetirilməsi haqqında" adlı qərarı qəbul edilmişdir. Bu qərarı icra edən KTN həmin ilin sonunda verdiyi hesabatında [7, s. 345] qeyd etmişdir ki, təmumiyətlə planlar yerinə yetirilmişdir. Ancaq bununla belə, bəzi rayonlarda vəziyyət ağır olaraq qalmışdır, çünkü həmin rayonların İcraiyyə Komitələri əsaslı təmirə ayrılan vəsaiti başqa məqsədlər üçün xərcləmişdir.

KTN-in 14 yanvar 1963-cü il tarixli Kollegiya toplantısında isə Bakı şəhəri üzrə vəziyyət müzakirə olunmuşdur [26, s. 99-100]. Qeyd olunmuşdur ki, təmir-tikinti idarəələri tərəfindən binaların əsaslı təmiri üzrə müəyyən işlərin görülməsinə baxmayaraq, bu sahədə planlar bir qayda olaraq yerinə yetirilməmiş, işlərin keyfiyyəti aşağı olmuş, başlanan təmir işləri tamamlanmamış və bunun nəticəsində natamam obyektlərin sayı çoxalmışdır. Bunun səbəbi kimi təmir-tikinti idarəələri rəhbərlerinin nəzarətsizliyi və biganəliyi, işçilərin isə intizamsızlığı göstərilmişdir. Kollegiyanın qərarı ilə bütün nöqsanlar qısa müddət ərzində aradan qaldırılmalı, işlərin keyfiyyəti təmin edilməli, planlar yerinə yetirilməli, nəzarət gücləndirilməli, texniki sənədlər "Azərkommunallayihə" institutunda hazırlanmalı, çatışmayan avadanlıq isə KTN-in *təmir-məxəniki zavodundan* sifariş edilməli idi.

Cədvəl 2. 1962-ci ildə bəzi şəhərlər üzrə binaların əsaslı təmirinə ayrılan vəsait və onun xərclənməsi (min manatla) [26, s. 240-241]:

Şəhərlər	1962-ci ilin planı	Yerinə yetirilməsi	Yerinə yetirilmə faizlə %	Təmir olunmalı evlərin sayı	
				Plan	Yerinə yetirilməsi
Bakı	3278,0	2379,0	76,2	390	154
Gəncə	355,2	191,0	53,8	229	44
Sumqayıt	390,0	378,0	96,9	45	35
Mingəçevir	128,5	97,0	75,5	59	59
Naxçıvan	260,2	253,5	97,4	80	81
Xankəndi	293,0	247,5	84,5	149	141

20 fevral 1963-cü il tarixində keçirilən Kollegiya toplantısında isə Azərbaycan üzrə 1962-ci il ərzində aparılan binaların əsaslı təmiri üzrə hesabatı dinlənilmişdir. Hesabata görə 1742 binanın təmirinə 5940000 manat vəsait buraxılmış, ancaq təmir edilmiş binaların sayı bu rəqəmdən az olmuş və cəmi 4784000 manat (buraxılan məbləğin 80,5%) xərclənmişdir.

Göründüyü kimi, 1962-ci ildə binaların əsaslı təmiri üzrə planlar tam yerinə yetirilməsə də ümumiyyətlə həmin ilin ərzində respublikada yüzlərlə bina təmir olunmuşdur. Rayon mərkəzləri üzrə isə vəziyyət fərqli idi: bəzilərdə planlar yerinə yetirilmiş, digərlərdə isə yetirilməmişdir. Bu problemi müzakirə etmək üçün çağırılan KTN-in Kollegiya toplantısı bir tərəfdən rayonların Kommunal Təsərrüfatı idarələrini təqsirli bilmış, digər tərəfdən isə təmir üzrə layihələrin vaxtında hazırlanmamasını, tikinti materiallarının başqa təşkilatlar tərəfindən çatdırılmamasını və əmək briqadalarının texnika və mexanizmlərlə lazımi səviyyədə təchiz olunmamasını qeyd etmişdir. Ona görə yekun qərarda rayon idarələrinə və nazirliyin şöbələrinə bütün problemlərin qısa zaman içinde həll edilməsi tapşırılmışdır.

Təmir sahəsində baş verən qanun pozuntuları və təmir edilən binaların sayının saxtalaşdırılaraq yuxarı göstərilməsi hallarını isə nazir A.M. Abdullayev hələ 1956-ci ilin kommunal təsərrüfatı işçilərinin respublika toplantısında etdiyi çıxışında açıqlamışdır [9, s. 142]. Onun sözlerinə görə təmir idarələri binalardan sökülmüş köhnə materialları aktlaşdırıb məhv etmək əvəzinə yenidən istifadə edir, sənədlərdə isə onları yeni almış materiallar kimi göstərir. Bunun nəticəsində təmir işlərinə ayrılan pullar yenidən büdcəyə gəlir kimi qaydır, işlərin çox hissəsi yerinə yetirilmir və həmin idarələrin göstəriciləri əsassız olaraq yüksək görsənir.

NƏTİCƏ

Sovet Azərbaycanında gedən proseslər müstəqillik dövründə yaranan vəziyyətə təsir etmişdir. Zamanımızda gedən hərtərəfli inkişaf proseslərinin əsası o zamanlar qoyulmuş və müasir zamanda davam etdirilmişdir. Buna görə ölkənin bugünkü inkişafından danışanda Sovet dövrünün tarixi də yaddan çıxarılmamalıdır. Əsaslı tikinti və təmir sahəsində keçmiş dövrlərde aparılmış işlərin nəticəsində Azərbaycanda çoxlu şəhər və qəsəbələr salınmış və abadlaşdırılmışdır. Tikinti-təmir işlərinin bir hissəsini KTN həyata keçirmişdir. Nazirliyin bu sahədə fəaliyyətinin tədqiq edilməsi Sovet dövründə görülən işlərin axarı haqqında ümumi təsəvvür yaradır. Göründüyü kimi, bütün işlər nizamlı şəkildə dövlət proqramları üzrə layihələr əsasında yerinə yetirilmiş, memarlıq təsisatları ilə razılışdırılmış; sistemlər və baş planlara uyğun olmayan tikintiyə yol verilməmişdir. Eyni zamanda Sovet iqtisadi sisteminin tikintidə yeyinti və israf, işlərin keyfiyyətsiz görülməsi, təşkilatların bir-biri ilə əlaqəsiz işləməsi, sahibkarlığı yol verilməməsi kimi çoxlu qüsurları da olmuşdur.

Bələliklə, sosioloji araşdırırmalar o dövrün müsbət təcrübələrindən günümüzdə örnək götürmək, qüsurlarından isə yayınmaq imkanını yaradır. Buna görə bu istiqamətdə araşdırırmaların davam etdirilməsinə ehtiyac vardır. Ümumi nəticə isə ondan ibarətdir ki, yuxarıda göstərilən bir çox nöqsanlara baxmayaraq, KTN tikinti-təmir işlərini uğurla aparmış, respublikada yaşayış və inzibati fondunu əhəmiyyətli dərəcədə zənginləşdirmişdir. Mənzil-kommunal fondunun inkişafı isə ölkəmizdə sosial proseslərə birbaşa təsir etmişdir, buna görə də sosiologiya elminin tədqiqat obyekti olmaqdadır.

ƏDƏBİYYAT

1. Abdullayev A. M., Nərimanov A. A. Qazın hasilatı, nəqli və işlədilməsi. Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1967
2. Задорин Д. Массовое домостроение в СССР в 1950-1980-е: история в постановлениях // Массовое домостроение в России: история, критика, перспективы. М.: АВТ Груп, 2016
3. Зенькович Н. Самые закрытые люди. М.: Олма-Пресс, 2002
4. Строительные нормы и правила. Часть II. М.: Государственное издательство литературы по строительству и архитектуре, 1954.

Dövri mətbuat:

5. Пятиэтажная ценность. Ведомости, 23.05.17. URL: <https://www.vedomosti.ru/realty/articles/2017/05/24/690957-tsenni-pyatietazhki?> (Müraciət tarixi 20.04.19)

Sənədlər:

6. Ведомости по строительству жилого дома и нового ремонтно-механического завода (РМЗ) // ARDA, fond (f.) 3193, siyahı (s.) 1 §, № 14.
7. Выступление министра коммунального хозяйства тов. Абуталыба Мирага оглы Абдуллаева на Пленуме ЦК КП Азербайджана, 1962 // ARDA, f. 244, s.9, № 59.
8. Документы отдела строительства и коммунального хозяйства Совмином Азерб. ССР // ARDA, f. 441, s. 37, № 111.
9. Документы республиканского актива работников Министерства Коммунального Хозяйства (МКХ) Азерб.ССР об итогах работы за 1956 год // ARDA, f. 244, s. 9, № 33
10. Личное дело А. М.Абдуллаева (№ 33) // ARPISSA, f. 1, s. 87, № 33
11. О выполнении плана ввода в действие жилой площади по Азерб. ССР за 1956 год // ARDA, f. 411, s. 38, № 4
12. Переписка МКХ с Совмин Азерб. ССР. 1960 // ARDA, f. 244, s. 9, № 50
13. Приказы № 1-150 МКХ. 1954 г. // ARDA, f. 244, s. 9, № 20
14. Приказы № 185-345 МКХ. 1957 гг. // ARDA, f. 244, s. 9, № 29
15. Приказы № 1-302 МКХ. 1960 г. // ARDA, f. 244, s. 9, № 44
16. Приказы № 304-618 МКХ. 1960 г. // ARDA, f. 244, s. 9, № 45
17. Приказы № 140-262 МКХ. 1961 г. // ARDA, f. 244, s. 9, № 52
18. Приказы № 157-213 МКХ. 1962 г. // ARDA, f. 244, s. 9, № 25
19. Протоколы заседания Коллегии МКХ № 1-13. 1957- 1958 г. // ARDA, f. 244, s. 9, № 32
20. Протоколы заседания Коллегии МКХ, 1959 г. // ARDA, f. 244, s. 9, № 43
21. Протоколы заседания Коллегии МКХ, 1960 г. // ARDA, f. 244, s. 9, № 46
22. Протоколы заседания Коллегии МКХ, 1961 г. // ARDA, f. 244, s. 9, № 54
23. Протоколы заседания Коллегии МКХ, 1961 г. // ARDA, f. 244, s. 9, № 58
24. Протоколы заседания Коллегии МКХ. 1962 г. // ARDA, f. 244, s. 9, № 64
25. Протоколы заседания Коллегии МКХ, 1962 г. // ARDA, f. 244, s. 9, № 66
26. Протоколы заседания Коллегии МКХ, 1963 г. // ARDA, f. 244, s. 9, № 73
27. РМЗ МКХ. Приказы 1-214. 1962 г. // ARDA, f. 3193, s. 2 §, № 1
28. Справки представленные в ЦК КП и Совмин Азерб. ССР, 1962 г. // ARDA, f. 244, s. 9, № 69

İstifadə edilən şəkillərin URL ünvanları:

- Şəkil 2: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/6/68/Ya%C5%9Fay%C4%B1%C5%9F_binas%C4%-B1%2C_Neft%C3%A7ili%C9%99r_prospekti%2C_121.jpg/1024px-Ya%C5%9Fay%C4%B1%C5%9F_binas%C4%B1%2C_Neft%C3%A7ili%C9%99r_prospekti%2C_121.jpg (Müraciəttarixi 20.04.19).
- Şəkil 4: https://ichef.bbci.co.uk/news/660/cpsprodpb/B1C2/production/_102560554_gence.jpg (Müraciət tarixi 20.04.19).

SUMMARY

Aydin Alizadeh

**HOUSING AND COMMUNAL CONSTRUCTION IN AZERBAIJAN BETWEEN 1953 AND 1962
(HISTORICAL AND SOCIOLOGICAL ASPECT)**

In this article in the historical and sociological aspect, investigated the problem of construction and overhaul of residential and administrative buildings which were produced by the Azerbaijan Ministry of Communal Services (1953-1962). Here are given historical data on the organization, planning, financing and problems of construction work, management and composition of work teams. It also describes the process of distribution of apartments among the population.

In this study used the methods of descriptive and analytical sociological research. The scientific novelty of the study is that this study is being conducted for the first time. The main conclusion is that the positive development of the construction of that period influenced the social and historical processes of the next decades.

Key words: public utilities, construction, architecture, major repairs, urban improvement.

РЕЗЮМЕ

Айдын Ализаде

**ЖИЛИЩНО-КОММУНАЛЬНОЕ СТРОИТЕЛЬСТВО В АЗЕРБАЙДЖАНЕ В 1953-1962 ГОДАХ
(Историко-социологический аспект)**

В данной статье в историко-социологическом аспекте исследованы проблемы строительства и капитального ремонта жилых и административных зданий Министерством Коммунального хозяйства Азербайджанской ССР 1953-1962 годах. Приводятся архивные данные об организации, планировании, финансировании и проблемах ремонтно-строительных работ, управлении и составе рабочих бригад. Также описан процесс распределения квартир среди населения.

В исследовании использовались методы описательного и аналитического социологического исследования. Научная новизна исследования состоит в том, что подобное исследование проводится впервые. Основной вывод состоит в том, что позитивное развитие строительства того периода оказало непосредственное влияние на социальные и исторические процессы последующих десятилетий.

Ключевые слова: коммунальное хозяйство, строительство, архитектура, капитальный ремонт, обустройство городов.